

EKONOMİK VE SİYASAL BOYUTLARIYLA VARLIK VERGİSİ

Ahmet Kızılkaya¹

Öz

İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuz koşulları istismar ederek zenginleşen vurguncu ticaret burjuvazisini vergilendirmek amacıyla yürürlüğe konulan Varlık Vergisi, uygulamada din ve ırk ayrımını esas alan ve yabancı düşmanlığına kadar giden olumsuz bir siyasal ve ekonomik mirasın oluşmasına sebebiyet vermiştir. Çalışmada, Varlık Vergisi'nin yol açtığı bu olumsuz mirasın ortaya çıkış süreci ve uygulanma aşaması ile ülke genelindeki ekonomik ve siyasal etkileri incelenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Varlık Vergisi, Ticaret Burjuvazisi, Azınlıklar

¹ Ankara Üniversitesi Doktora Öğrencisi, (E-posta: ahmetkizilkaya111@gmail.com).

ECONOMIC AND POLITICAL DIMENSIONS OF VARLIK VERGISI (WEALTH TAX)

Ahmet Kızılkaya

ABSTRACT

Varlık Vergisi that was levied in order to tax the profiteer trade bourgeoisie flourished with the exploitation of negative conditions of World War II, caused an undesirable economic and political inheritance that based on religion and ethnic discrimination and led a way to anti-foreigner sentiment in its application. This study examines the appearance and application phase of this negative inheritance, and its country-wide economic and political influences.

Keywords: Varlık Vergisi (Wealth Tax), Trade Bourgeoisie, Minorities

GİRİŞ

Türkiye, her ne kadar İkinci Dünya Savaşı'nın dışında kalmayı başarmış olsa da, savaş yılları boyunca süregiden ağır siyasal ve ekonomik sorunlarla muhatap olmuştur. Bu sorunlar, bir yanyıla dönemin uluslararası konjonktürünün ürettiği dinamiklerden beslenirken, diğer yanyıla da tek parti iktidarının ülke genelindeki politika ve uygulamalarının doğal sonuçları olarak ortaya çıkmıştır. Türkiye'nin yakın dönem siyasal tarihinin en trajik olaylarından birini oluşturan Varlık Vergisi uygulamasını da bu kapsamda değerlendirmek mümkündür.

11 Kasım 1942 tarihinde çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu ve bu kanunun uygulanma biçimi, iç ve dış kamuoyunda yıllarca süren tartışmaların yaşanmasına yol açmıştır. Esasında bir vergi tasarrufu olan bu kanunun böyle bir tartışmaya yol açmasının temel nedeni, uygulama aşamasında ortaya çıkan olumsuzluklardır. Söz konusu kanunun benzerleri, savaş yıllarının olağanüstü şartları altında, başka ülkelerde de çıkarılmıştır. Ancak diğer ülkelerdeki bu benzer düzenlemeler, Varlık Vergisi'nin yol açtığı türden bir tartışmaya neden olmamıştır. Çünkü Varlık Vergisi, dünyadaki benzer uygulamalardan farklı olarak, sıradan bir vergilendirme işleminin ötesinde sonuçlar doğurmuş ve ekonomik hayatı olduğu kadar, Türkiye'nin siyasal ve toplumsal hayatını da derinden etkilemiştir.

Bu makalenin amacı, Varlık Vergisi'nin Türkiye'nin ekonomik ve siyaset dünyasında yarattığı etkileri, tarafsız ve mümkün olduğu kadar farklı görüşlere yer veren nesnel bir yaklaşımla ele alarak incelemektir. Bunun için, ilk olarak Varlık Vergisi'nin çıkarılmasına zemin hazırlayan ekonomik arka plan ele alınmış ve daha sonra Varlık Vergisi Kanunu ve uygulaması üzerinde durulmuştur. Çalışmanın son kısmında ise, Varlık Vergisinin ekonomik ve siyasal etkileri incelenmiştir.

1. VARLIK VERGİSİ'NDEN ÖNCE TÜRKİYE EKONOMİSİNDE YAŞANAN GELİŞMELER

Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yılları, ülkenin ekonomik ve toplumsal yönden kalkınması için gerekli olan reformların yapılmasına dönük arayışlarla geçmiştir. Bir taraftan ekonomik kalkınmayı sürekli kılacak ve buna finansman sağlayacak dinamik ve dışa açık bir ekonomi politikası izlenirken; diğer taraftan da tarım, sanayi ve ticareti geliştirmek için çeşitli teşvik tedbirleri

uygulamaya sokulmuştur. Ekonomideki yabancı etkisinin önüne geçmek amacıyla, imtiyazlı yabancı şirketlerin elinde bulunan demiryolları, limanlar, maden işletmeleri ile büyük kentlerin elektrik, su, havagazı, haberleşme ve taşıma ihtiyacını gideren işletmeler devlet tarafından satın alınarak millileştirilmiştir (Zarakolu, 1982: 89-90).

Ekonomik sorunların çözümlenebilmesi ve ülkenin en kısa zamanda modernleştirilmesi amacını güden bu politikalar, özel girişim ilkelerinin korunması koşuluyla, devlete ekonomik alanda etkin bir rol biçmiştir. Başlangıçtan bu yana Cumhuriyetin ekonomi politikasına yön veren bu anlayış, 1930'lu yıllarda devletçilik olarak nitelendirilen müdahaleci ve mümkün olduğunca dışa kapalı dönemin başlamasıyla sonuçlanmıştır. Devletçi ekonomi politikasının kapsadığı önlemler dizisi, özel girişimin devlet tarafından desteklenmesi ve korunmasından, tüm ekonomi dallarının millileştirilmesine kadar uzanmaktadır (Steinhaus, 2002: 132-133). Ancak ekonomik kalkınma açısından izlenen bu devletçi politika, Cumhuriyeti yöneten siyasal kadronun doktrinel bir tercihi olmaktan çok, pragmatist bir yaklaşımın sonucunda ortaya çıkmıştır. Çünkü 1923-1929 döneminde özel girişime dayalı bir sanayileşme politikası benimsenmiş, özel girişimin çabaları sayesinde sanayileşmenin ve buna bağlı olarak ekonomik kalkınmanın gerçekleşeceği beklenmiştir. Fakat liberal ekonomi modeline dayalı bu uygulamalarla, zayıf olan özel girişimin devlet teşvikleri ile istenilen düzeyde kalkınamadığı/kalkınamayacağı yönünde bir eğilim belirlemiştir. Kapitalizmin ortaya çıkmasından bu yana ekonomik sistemlerin yaşadığı en büyük kriz olan 1929 Büyük Dünya Bunalımının da etkileriyle, liberal ekonomi modeli sorgulanmaya başlamış ve devletin ekonomiye müdahalesini temel alan bir modele geçilmiştir. 1929-1938 yıllarını kapsayan dönemde ekonomik kalkınma açısından izlenen devletçi politikanın ana hedefleri; sanayideki üretim artışı yoluyla hızla kalkınmak, ödemeler bilançosunu iyileştirmek, ekonomik büyümeyi sağlamak, tarımsal ve sosyal reformlar aracılığıyla hayat standardını yükseltmek ve ekonomik bağımsızlığı elde etmek olmuştur (Özçelik ve Tuncer, 2007: 261-262). Bu dönemde sanayinin gelişmesi için Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı hazırlanarak uygulamaya konulmuştur. 1934-1939 yıllarını kapsayan sanayi planı gereğince, Sümerbank ve Etibank gibi Kamu İktisadi Teşekkülleri (KİT) kurulmuş ve söz konusu KİT'ler aracılığıyla yapılan yatırımlar sonucunda Türkiye'deki sermaye oluşumunda belirli artışlar sağlanmıştır. Plan çerçevesinde alınan önlemler aracılığıyla, Türkiye dünyadaki ekonomik bunalımın etkilerinden bir ölçüde kurtulmayı başarmış ve aynı zamanda sanayileşme yolunda bir takım atılım-

lar yapma olanağı da bulmuştur. Özellikle 1930'ların ikinci yarısında Türkiye'nin Gayri Safi Milli Hâsılası dünya ekonomisindeki iyileşmeye paralel olarak düzenli bir artış göstermiş ve dış ticaret bilançosu, 1932'den başlayarak 1938 yılına kadar sürekli fazla vermiştir (Zürcher, 1999: 288).

İkinci Dünya Savaşı'nın başladığı 1939 yılına kadar, Türk ekonomisi tek başına büyümek için gerekli olan dinamizmi yakalamaktan hala uzak olsa da, belirli bir ilerleme kaydetmiştir. Ancak İkinci Dünya Savaşı'nın patlak vermesi, Türkiye'yi büyük ekonomik zorluklara uğratmış ve ekonomik hayata yönelik devlet müdahalesinin çapını ve şiddetini artırmıştır. Gerçekten de Türkiye, dışında kalmayı başarmış olsa da, savaşın olumsuz etkilerini, başta ekonomi olmak üzere, her alanda hissetmiş ve bu olumsuz etkilerin önüne geçmek için bir takım önlemler almak zorunda kalmıştır. Bu doğrultuda, hem devletin ekonomik hayata müdahalesi hem de olası bir saldırı tehdidine karşı yapılan hazırlıklar dolayısıyla savunma harcamaları arttırılmıştır. 18 Ocak 1940'da kabul edilen Milli Korunma Kanunu ile hükümete olağanüstü geniş ekonomik yetkiler verilmiştir. 1939'da başlanılmış olan ikinci beş yıllık plan, askeri harcamaların artması ve ham madde kıtlığı dolayısıyla iptal edilmiştir. İlan edilen kısmi seferberliğin bir sonucu olarak tarım üretiminde de belirli bir düşüş yaşanmıştır. Diğer taraftan dış ticaret genişlemeye devam etmiştir. Savaş koşullarında büyük bir talep gören Türk ürünleri, ticari fiyatlardan çok stratejik fiyatlarla satılmıştır. Bu gelişme, yüksek devlet masrafları ve temel malların kıtlığıyla birlikte, önemli bir enflasyonist baskıya yol açmıştır (Lewis, 1984: 295-296). Yine bu dönemde, temel tüketim mallarında ciddi kıtlıklar içinde kalan geniş halk yığınları sefaletle itilmiş, savaş yıllarındaki özel ekonomik koşulların ve güçlüklerin yarattığı verimli vurgun ortamını ustalıkla sömüren bir grup tüccar ve büyük toprak ağaları olağanüstü kazançlar elde etmiş, hatta yönetici kadroların bir bölümü de bu kazançlara ortak olmuştur (Tezel, 1986: 223-224). Ancak modern ve etkili bir vergi tahsil sisteminin yokluğu dolayısıyla, bu kazançlar vergilendirmenin ya da hükümet kontrolünün büyük ölçüde dışında kalmış ve bir karaborsa ortamının oluşmasına yol açmıştır. İşte bu şartlar altında, Hükümet olağanüstü bir mali tedbire başvurmaya karar vermiştir. Savaş vurguncularının kazançlarını vergilendirmek için başvuru bu tedbir, 11 Kasım 1942 tarihinde çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu'dur. Gelir toplamak ve milli ekonomi üzerinde kontrol sağlamak amacıyla çıkarılan bu kanun, uygulanma biçimi dolayısıyla ulusal ve uluslararası alanda büyük tartışmalara ve tepkilere neden olmuştur (Lewis, 1984: 296).

2. VARLIK VERGİSİ KANUNU VE UYGULAMASI

Varlık Vergisi, İkinci Dünya Savaşı'nın yarattığı olumsuz koşullarda yürürlüğe konan bir uygulamadır. Bu savaşta, tarım fiyatlarının yükselmesinden ötürü olağanüstü kazançlar sağlayan büyük çiftçiler ile hem Türk ihracat ürünlerinin yüksek değerinden hem de zorunlu ithal mallarının kıtlığından istifade ederek büyük gelirler elde eden İstanbul tüccar ve komisyoncuları çok büyük karlar kazanmıştı. Büyük çiftçilerin tamamı Müslüman Türklere oluşurken, tüccar ve komisyoncuların büyük çoğunluğunu Rum, Yahudi ve Ermeniler oluşturmaktaydı (Lewis, 1984:296). Savaşın olumsuz etkileri nedeniyle yaşam standartlarında büyük düşüşlerin yaşandığı böyle bir dönemde, büyük çiftçilerden ve tacirlerden oluşan bu gruplara karşı büyük bir öfke bulunmaktaydı (Zürcher, 1999: 290). Bu türden bir ekonomik ve sosyo-psikolojik ortamda çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu'nun resmi gerekçesi şu şekilde belirtilmiştir: “Şu tasnif dâhilinde vergi, kazanç ve gelir sahiplerini ve daha ziyade iktisadi şartların darlığından doğan güçlükleri istismar ederek yüksek kazançlar elde ettikleri halde kazançları ile mütenasip derecede vergi veremeyenleri istihdaf etmekte ve içinde bulunduğumuz fevkalade vaziyetin icap ettirdiği fedakârlığa, bunları da kazanç ve kudretleriyle mütenasip bir derecede iştirak ettirmek maksadını gütmektedir.” (Resmi Gazete, 12 Kasım 1942).

Resmi gerekçesinden de anlaşılabilceği gibi, bu kanun vurguncu ticaret burjuvazisini vergilendirmek amacıyla getirilmiştir. Ancak uygulama aşamasında bu amaca pek riayet edilmemiş ve ikincil bir amaç daha güdülmüştür. Dönemin önde gelen gazetecileri arasında bulunan Nadir Nadi (1964: 178), Varlık Vergisi'nin, biri gazetelerde yazılan resmi, diğeri de kulaktan kulağa fısıldanan özel iki gerekçesi olduğundan bahisle şunları kaydetmektedir: “Kulaktan kulağa fısıldanan, hatta yüksek sesle anlatılan özel gerekçeye göre bu kanun piyasayı azınlık unsurlarının egemenliğinden kurtarıp Türklere açmak gibi, birincisinden bekleyebileceğimiz hizmeti yok edici bir ikinci amaç daha taşıyordu”. Nadir Nadi'nin özel gerekçe olarak ifade ettiği, piyasanın azınlık unsurlarından temizlenerek Türklere açılması amacı, dönemin milletvekillerinden Faik Ahmet Barutçu tarafından da doğrulanmaktadır. Barutçu (1977: 263), dönemin Başbakanı Saraçoğlu'nun, basına kapalı olarak yapılan CHP grup toplantısında konuya ilişkin olarak yaptığı şu konuşmayı aktarmaktadır: “Bu kanun aynı zamanda bir devrim kanunudur. Bize ekonomik bağımsızlığımızı kazandıracak bir fırsat karşısındayız. Piyasamıza egemen olan

yabancıları böylece ortadan kaldırarak, Türk piyasasını Türklerin eline vereceğiz". İşte bu nedenle Varlık Vergisi Kanunu'nun, din ve ırk ayrımını esas alan bir uygulamaya dönüştürüldüğü iddia edilmiştir (Boratav, 1989: 66; Oran, 2002: 392; Akşin, 2009: 248; Tezel, 1986: 225). Aslında kanun metninde Varlık Vergisini ödemekle mükellef olanların dört gruba ayrıldığı belirtilmekte ve bu gruplar tek tek sayılmaktadır: "1) Kazanç vergisi mükellefleri ile bu vergiden muaf olmakla beraber buhran vergisine tabi tutulan bir kısım mükellefler, 2) Kazancı olan çiftçiler, 3) Muayyen bir gayri safi iradın veya kıymetin fevkinde binaları ve arsaları bulunanlar, 4) Bu zümrelerin dışında kalan ve 1939 senesinden beri ticaret ve sanatla uğraştığı halde layihanın gireceği tarihte işlerini bırakmış bulunanlar." (Resmi Gazete, 12 Kasım 1942). Varlık Vergisi'ni ödemekle yükümlü bulunan kişiler, kanun metninde bu şekilde sınıflandırılmış olmasına rağmen, uygulamada başka bir sınıflandırma biçimi kullanılmıştır. Uygulamada kullanılan bu sınıflandırma biçiminin temel belirleyicisi din ve etnik köken olmuştur. Buna göre, savaş zamanında olağanüstü kazanç elde edenler Müslümanlar (M), gayrimüslimler (G), dönmeler (D) ve ecnebler (E) olarak listelenmiştir (Ökte, 1951: 48).

Fakat mükelleflerin ödeyeceği vergi miktarı veya oranı kanun metninde belirtilmemiştir. Vergi miktarının tespiti; yerel hükümet memurları, belediye meclislerinin temsilcileri ve ticaret odalarının temsilcilerinden oluşan yerel komisyonlara bırakılmıştır. Bu durum, Varlık Vergisi'nin uygulamada keyfiliğe dönüşmesinin en önemli sebeplerinden biri olmuştur (Şahin ve Özenç, 2008: 90). Vergi miktarının kanunla sabitlenmemiş olması, bu verginin büyük bir kısmının, başta İstanbul olmak üzere, büyük kentlerdeki tüccarlar tarafından ödenmesine neden olmuştur. Ödenen bu verginin de yüzde 55'i Müslüman mükelleflerin tabi olduğundan on misli daha yüksek oranlara tabi olan gayrimüslim topluluklar tarafından ödenmiştir. Ayrıca gayrimüslimlerin kendilerinden istenen vergi miktarını taksitle ödemelerine izin verilmemiş ve bu kişiler ödeme yapabilmek için çoğunlukla işlerini ve mülklerini Müslüman işadamlarına satmak zorunda kalmışlardır. Vergi borcunu ödeyemeyecek durumda olanlar ise sürülmüş veya zorunlu çalışmaya mahkûm olmuşlardır (Zürcher, 1999: 290; Tezel, 1986: 225). Bu kapsamda, borcunu ödeyemeyen otuz iki kişilik ilk sürgün kafilesi, 27 Ocak 1943'te İstanbul'dan Aşkale'ye hareket etmiştir. Aşkale'ye sevk edilmek üzere 2057 gayrimüslim mükellef kampa alınmıştır. Bunlardan 579'u kampta vergisini ödemiş ve geri gönderilmişlerdir. Sevk için kampa alınan 2057 mükelleften 1869'u İstanbulludur. Kampa gönderilen 21 kişi hayatını kaybetmiştir. Ancak Aşkale'de yaşanan

ölüm olayları çalışma koşullarından ziyade yaşlılık, hastalık ve benzeri nedenlerle meydana gelmiştir (Şahin ve Özenç, 2008: 92).

Varlık vergisi yaklaşık 16 ay yürürlükte kalmış ve 15 Mart 1944 tarihli ve 4350 sayılı kanun ile tasfiye edilmiştir. Bu tarihe kadar tarh edilen, ancak tahsili gerçekleşmeyen vergiler silinmiştir. Buna göre, 23.610 mükellefin toplam 12.266.966 TL vergisi silinmiştir. Borcu silinenlerin büyük bir kısmını gayrimüslimler oluşturmuştur. Çünkü Müslüman grubuna dâhil olanların önemli bir kısmı daha önce vergiden muaf tutulmuştur. Varlık Vergisi'nin uygulama dönemi içinde tahakkuk eden vergi miktarı ise 465.384.820 milyon TL olmuştur. 1944 Şubatının sonu itibarıyla, tahakkuk eden bu miktarın yüzde 74,11'ine denk düşen 314.920.940 TL'si tahsil edilebilmiştir. Söz konusu miktarın tahsil edildiği mükellef sayısı ise 114.368 kişidir. Varlık vergisi aracılığıyla elde edilen yaklaşık 315 milyon liralık verginin yüzde 52'sine denk düşen 223 milyon liralık kısmını gayrimüslimler ödemiştir. Buna karşılık, Müslümanlar yüzde 29'a denk düşen 122,5 milyon lira, Ecnebler ise yüzde 19'luk bir oranı temsil eden 79,5 milyon lira ödemek durumunda kalmışlardır. Verginin en çok tahsil edildiği şehir ise, elde edilen gelirin yüzde 54'üne karşılık gelen bir oranla İstanbul olmuştur (Şahin ve Özenç, 2008: 92).

Esasında varlık vergisi, o dönemde savaş koşulları altında servet sahiplerinden alınan ve örnekleri İngiltere, ABD, Almanya ve İsviçre gibi ülkelerde de görülen yaygın bir uygulamadır. Söz konusu ülkelerde de savaş giderlerinin önemli bir bölümü, bir defaya mahsus olmak üzere konulan bu tür vergilerle karşılanmıştır. Dolayısıyla Varlık Vergisi Kanunu, hukuki açıardan bir eleştiri konusu olmamıştır. Ancak aynı kanun, uygulama aşamasında ortaya çıkan Müslüman-gayrimüslim ayrımcılığı ve zorunlu çalışma kampları, sürgünler, sabit bir vergi oranının tespit edilmemesi gibi nedenler dolayısıyla yoğun eleştirilere maruz kalmıştır (Şahin ve Özenç, 2008: 94). Örneğin Lewis (1984: 300), savaş zamanında ve ekonomik bir bunalım döneminde alınan böyle bir verginin normal şartlar altında haklı görülebilecek bir vergi olduğunu, fakat uygulama aşamasında meydana gelen olumsuzluklar nedeniyle, Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluşundan beri dini hoşgörüsü dolayısıyla kazanmış olduğu ünü ve dış itibarını tahrip ettiğini belirtmekte ve bu durumun yabancı müdahalesine gerekçe oluşturduğunun altını çizmektedir: "Türk vatansveri için, Varlık Vergisinin en affedilmez yanı, Türkiye'nin egemenliğini ve vakarını düşürmesiydi. Ecnebi vatandaşlarına haksız ve ayrıcalıklı vergiler koymak suretiyle, Türkiye diğer devletlerin kendi iç işlerine müdahalesini davet etti; sonra yabancı baskısıyla bu vergileri düzeltmekle de Atatürk

cumhuriyetinin hükümeti, çok önce kaldırılmış olan Kapitülasyonların en utanç verici ve küçültücü durumlarına yeniden düştü.”

Varlık Vergisi'nin ırkçı ve insan haklarına aykırı uygulamalarına dikkat çeken Akşin de, bu uygulamanın genç Cumhuriyetin imajına büyük bir zarar verdiğini ifade etmektedir. Akşin'e göre (2009: 236), borç ödemek için insanların bedenlen zorunlu çalışmaya tabi tutulması, eşitlik kuralına aykırı olarak Müslüman olanlarla olmayanlar arasında alınan vergi açısından bir ayrıma gidilmesi ve zor durumda bırakılan insanların mülkiyet hakkının istismar edilmesi gibi hususlar, genç Cumhuriyetin idealleriyle bağdaşmayan bir görüntünün ortaya çıkmasına yol açmıştır.

Ancak Varlık Vergisi'ni, savaş koşullarında kabul edilen ve dünyada da örnekleri görülen bir uygulamadan çok, kökeni İttihat ve Terakki Partisi'nin Müslüman burjuvazi yaratma yönündeki ekonomi politikasına kadar uzanan bir geçmişle ilişkilendirerek ele alan yazarlar da bulunmaktadır. Örneğin Tezel'e göre (1986: 225), resmi düzeyde inkâr edilse de, Varlık Vergisi'nin arkasında yatan asıl amaç, Türkleştirme politikalarıyla koşut bir şekilde sürdürülen, gayrimüslimler yerine Müslüman burjuvazi yaratma amacıdır. Varlık Vergisi'ni din ve ırk ayrımcısı bir uygulama olarak değerlendiren Oran da benzer düşünceleri savunmaktadır. Oran'a göre (2002: 392), Varlık Vergisi'ni; gayrimüslimler açısından ekonomiden tasfiye edilme operasyonu, devlet açısından uzun süredir devam eden iktisadi millileştirmenin yeni bir aşaması, siyasal açıdan Türk burjuvazisinin rahat ve emeksiz bir sermaye edinme fırsatı, İstanbul açısından gayrimüslimlerin yerini Anadolu toprak ağasının ve tüccarının alması, Türkiye açısından ise paranın el değiştirmesi olarak değerlendirmek mümkündür.

Görüleceği gibi, ister dönemin olağanüstü koşullarında ortaya çıkan keyfi dayatmaların bir sonucu olarak değerlendirilsin ister kökeni daha eskilere giden ırk ve din ayrımcısı bir politika ile ilişkilendirilsin, Varlık Vergisi hem yürürlükte olduğu dönemlerde hem de sonraki dönemlerde Türkiye'ye büyük zararları olan olumsuz bir tarihsel miras bırakmıştır.

3. VARLIK VERGİSİ'NİN EKONOMİK VE SİYASAL ETKİLERİ

Varlık Vergisi, uygulama aşamasında ortaya çıkan olumsuzlukların yanı sıra, yürürlükten kaldırıldıktan sonra da devam eden önemli bir takım ekonomik ve siyasal etkilere yol açmıştır. Bu ekonomik ve siyasal etkiler, Türkiye'nin hem dış dünyayla kurduğu/kuracağı ilişkiler açısından hem de iç kamuoyundaki siyasal yansımaları bakımından önemli bazı sonuçlar doğurmuştur.

Ekonomik etkileri açısından bakıldığında, Varlık Vergisi'nin gayrimüslim vatandaşların malvarlığında önemli bir azalmaya yol açtığı söylenebilir. Bu vergi nedeniyle gayrimüslim ticaret ve sanayi burjuvazisinin mal varlığının bir kısmı devlete aktarılmış, bir kısmı da Müslüman-Türk burjuvazisinin eline geçmiştir. Müslüman-Türk burjuvazisi, zengin Rum, Ermeni ve Yahudi vatandaşların panik içinde elden çıkarmak durumunda kaldıkları taşınmaz mallara, fabrikalara ve mal stoklarına çok ucuz fiyatlarla sahip olmuştur. Bu durum da, başta İstanbul olmak üzere, Türkiye'deki sanayi ve ticaret yaşamının etnik ve dini yapısında belirgin bir değişimin meydana gelmesine neden olmuştur (Tezel, 1986: 225). Varlık Vergisi yoluyla elde edilen gelirlerle bütçe açığını kapatamayan hükümet, katı para politikasından vazgeçerek para basmaya girişmiştir. Böylece Cumhuriyet döneminde ilk kez enflasyon süreciyle karşı karşıya kalınmıştır (Tokgöz, 2004: 122). Ayrıca Varlık Vergisi'nin amaçları arasında olmasına rağmen, ülkedeki karaborsa ortamına son verilememiştir. Çünkü bu vergi dolayısıyla işlerini tasfiye etmek zorunda kalan gayrimüslimler, kısa sürede toparlanabilmek için karaborsaya yönelmiştir. Bu nedenle, karaborsa ortamı ortadan kalkacağına, yeniden canlanmış ve istenilen amaca ulaşamamıştır. Varlık Vergisi'nin önemli ekonomik etkilerinden biri de, ekonomik yaşamda güven ortamının yitirilmesi olmuştur. Güven ortamının yitirilmesi, girişimcilerin yatırım yapma isteğinin azalmasına yol açmış ve gayrimüslimler yatırımlarını yurtdışına yöneltmeye başlamıştır (Şahin ve Özenç, 2008: 95). Ayrıca bu durum, devletin ne kadar keyfi ve beklenmedik biçimde hareket edebileceğini de ortaya koymuştur (Ahmad, 1995: 144).

Varlık Vergisi, siyasal etkileri bakımından da önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu vergi uygulaması, devlet içinde sermayeye düşman gruplar bulunduğu kanısının yayılmasına ve mevcut iktidarın siyasal gücünün zedelenmesine yol açmıştır. Mülkiyet hakkını tam olarak güvence altında tutabilmek için, hükümetin etkin bir biçimde dizginlenmesi ve hatta onun yerine yeni bir hükümetin desteklenmesi gerektiği düşüncesi ağırlık kazanmıştır. Bu düşünce, Varlık Vergisi uygulamasından en olumsuz şekilde etkilenen gayrimüslim vatandaşlarla sınırlı kalmamış, benzer bir uygulamanın gelecekte kendileri için de söz konusu olabileceğinden şüphe eden Müslüman-Türk burjuvazisi tarafından da desteklenmiştir. İkinci Dünya Savaşı'nın hemen akabinde kurulan Demokrat Parti, mevcut hükümete karşı duyulan bu öfke ve tedirginlikten azami derecede istifade etmiştir. Bu durum, Varlık Vergisi'nin tekrar ülke gündemine taşınmasına ve Cumhuriyet Halk Partisi aleyhinde kullanılan siyasal bir malzemeye dönüşürülmesine neden olmuştur. Böylece Demokrat Parti, İkinci Dünya Savaşı sıra-

sında hızlı bir büyüme kaydeden ve tek parti hükümetlerinin uyguladığı ekonomi politikalarına karşı daha liberal bir ekonomi politikasını savunan özel sektörün taleplerine hitap etmeye çalışmıştır. Bu durum, Demokrat Parti'ye seçimden galip çıkma imkânını sağlamış ve Türk siyasal hayatında yeni bir dönem başlamıştır. Varlık Vergisi'nin siyasal etkileri yalnızca iç politikayla sınırlı kalmamış, aynı zamanda dış politikada da önemli sonuçlar doğurmuştur. Bu vergi, Türkiye'nin Batı cephesinde yer alma çabalarını da olumsuz yönde etkilemiş ve Yahudi karşıtı olmakla suçlanmasına neden olmuştur. NATO'ya üyelik sürecinde ve dışarıdan düşük faizli kredi arayışlarında, birçok faktörün yanında, Varlık Vergisi de Türkiye'yi suçlayıcı bir koz olarak kullanılmıştır. Bunun da etkisiyle Türkiye, Marshall Planı'na ilk yılda katılmadığı gibi, 1949 yılında kurulan NATO'ya da alınmamıştır. Türkiye'nin NATO içinde yer bulması, 1950 yılında Kore Savaşı'na katılması ve Sovyetler Birliği'nin atom bombası dengesini gerçekleştirmesiyle mümkün olmuştur (Şahin ve Özenç, 2008: 95-96).

SONUÇ

İkinci Dünya Savaşı'nın olağanüstü şartları altında çıkarılan Varlık Vergisi Kanunu ve uygulaması, trajik sonuçların oluşmasına yol açmıştır. Sıradan bir vergilendirme işleminin çok ötesinde sonuçlar doğuran ve ekonomik hayatı olduğu kadar, Türk siyasal hayatını da derinden etkileyen bu vergiyle birlikte, Türk ekonomisine hâkim sınıflar arasındaki denge bozulmuştur. Etnik ve dini parametrelere göre yapılan vergi sınıflandırması, gayrimüslimlerin ekonomiden tasfiye edilmelerine neden olduğu gibi, Cumhuriyetin eşit yurttaşlık ve hukuk devleti olma yönündeki iddialarına da ciddi bir darbe vurmuştur. Gayrimüslim vatandaşların mal varlıklarının önemli bir bölümü Anadolu kökenli Müslüman-Türk burjuvazisinin eline geçmiştir. İstanbul sermayesine karşı Anadolu sermayesinin ve gayrimüslim ticaret burjuvazisine karşı Müslüman-Türk burjuvazisinin güçlenmesine olanak sağlayan bu uygulama dolayısıyla, Cumhuriyet din ve ırk ayrımı yapmakla suçlanmıştır. Varlık Vergisi'nin uygulanma sürecinde yaşanan bu olumsuz durumların kaynağında, dönemin uluslararası ortamının ırkçı niteliği kadar, tek parti iktidarının yabancı düşmanlığının da etkisinin bulunduğu belirtilmelidir. Sabit olmayan vergi oranları, malvarlıklarına el koyulması ve zorunlu çalışma kampları gibi uygulamalar, Ermeni, Rum ve Yahudilerden oluşan azınlık unsurlarını toplumsal ve eko-

nomik yaşamın dışına çıkarmış ve Türkiye'nin hem iç hem de dış itibarına telafi edilmesi zor bir leke sürmüştür.

Varlık Vergisi uygulaması ile birlikte, hükümetlerin ne kadar keyfi ve umulmadık bir biçimde hareket edebilecekleri görülmüştür. Bu durum, devletin ekonomiye müdahalesini asgariye indirecek serbest piyasa ekonomisi modelinin revaç bulmasına olanak tanımış ve devletçi ekonomi politikaları gözden düşmüştür. Her ne kadar Varlık Vergisi uygulamasından karlı çıkmış olsalar da, Müslüman-Türk burjuvazisi de, ileride olması muhtemel bir devlet müdahalesine karşı kendisini güvencede hissedeceği liberal ekonomi politikalarından yana tavır koymuştur. Bütün bu etkenler, Cumhuriyeti kuran ve yöneten kadroların siyasal iktidarı kaybetmelerinde büyük bir rol oynamıştır. Dolayısıyla Varlık Vergisi yalnızca uygulandığı dönemin aktüalitesi içinde yol açtığı sonuçlarla değil, sonraki dönemlere yansıyan etkileriyle de Türkiye'nin ekonomik ve siyasal yaşamına ciddi tesirlerde bulunmuştur.

KAYNAKÇA

- AHMAD, F., (1995), Modern Türkiye'nin Oluşumu, İstanbul: Sarmal Yayınları.
- AKŞİN, S., (2009), Kısa Türkiye Tarihi, İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- BARUTÇU, F. A., (1977), Siyasi Anılar (1939-1945), İstanbul: Milliyet Yayınları.
- BORATAV, K., (1989), Türkiye İktisat Tarihi 1908-1985, İstanbul: Gerçek Yayınevi.
- LEWIS, B., (1984), Modern Türkiye'nin Doğuşu, Ankara: TTK Yayınları.
- NADİ, B., (1964), Perde Aralığından, İstanbul: Cumhuriyet Yayınları.
- ORAN, B., (2002), Türk Dış Politikası: Kurtuluş Savaşından Bugüne Olgular, Belgeler, Yorumlar, Cilt 1: 1919-1980, İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÖKTE, F., (1951), Varlık Vergisi Faciası, İstanbul: Nebioğlu Yayınevi.
- ÖZÇELİK, Ö. ve TUNCER, G., (2007), "Atatürk Dönemi Ekonomi Politikaları", Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt. IX, No. 1, s. 253-266.
- RESMÎ GAZETE, Sayı 5255, Kanun No 4305, 12 Kasım 1942.
- STEINHAUS, K., (2002), Türk Devrimi, İstanbul: Örgün Yayınevi.
- ŞAHİN, M., ve ÖZENÇ, Ç., (2008), "Varlık Vergisi ve Toplumsal Etkileri", Finans Politik ve Ekonomik Yorumlar, Cilt. 45, No. 516, s. 87-98.
- TEZEL, Y., S. (1986), Cumhuriyet Döneminin İktisadi Tarihi (1923-1950), Ankara: Yurt Yayınları.
- TOKGÖZ, E., (2004), Türkiye'nin İktisadi Gelişme Tarihi (1914-2004), Ankara: İmaj Yayınevi.
- ZURCHER, E. J., (1999), Modernleşen Türkiye'nin Tarihi, İstanbul: İletişim Yayınları.